

"האם נחזור הביתה יום אחד?" נשים בורחות עם ילדיהן ממלחמה

אליס גאיה*

תקציר

אירועי שבעה באוקטובר 2023 הובילו לתנועה ערה של אוכלוסייה בתוך ישראל, ממנה ואליה. מחקר אנתרופולוגי זה מתמקד בקבוצה ייחודית של נשים ישראליות שברחו עם ילדיהן לאי אֵינה ביוון בעוד בני זוגן נשארו בישראל. המחקר בוחן את חוויותיהן באמצעות מתודולוגיה אתנוגרפית הכוללת תצפיות משתתפות שנערכו בנובמבר 2023, 14 ראיונות עומק, וניתוח תוכן של רשתות חברתיות. המחקר מציג את המושג "פליטות פריבילגיות" כקטגוריה אנליטית חדשה, המתארת מצב ייחודי שבו נשים מרגישות מאוימות ובורחות מישראל, אך נהנות ממשאבים ומאפשרויות בחירה שאינם טיפוסיים למצבי פליטות מסורתיים. הממצאים מצביעים על מורכבות בתהליכי קבלת ההחלטות ועל היווצרות מצב לימינלי מתמשך, המאתגר תפיסות מסורתיות של זהות והגירה. המחקר מדגיש את תפקידן המרכזי של רשתות חברתיות בתהליכי ההגירה ומאיר אסטרטגיות התמודדות ייחודיות של נשים בעלות משאבים. המסקנות מרחיבות את ההבנה התיאורטית של הגירה בעקבות משבר ומציעות תובנות חדשות על האופן שבו משאבים חומריים, חברתיים וטכנולוגיים מעצבים חוויות של הגירה כפויה בעידן המודרני.

מילות מפתח: הגירה, פליטות פריבילגיות, מלחמה, ישראל, אתנוגרפיה

*עמיתת מחקר במכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין ובמכון בן-גוריון לחקר ישראל והציונות באוניברסיטת בן-גוריון בנגב

מבוא

אירועי שבעה באוקטובר 2023 חוללו שינוי דרמטי במרקם החברתי והתרבותי של החברה הישראלית. מתקפת הטרור הרצחנית של חמאס על אזרחים ישראלים ערערה את תחושת הביטחון האישי והלאומי של רבים בישראל. אנשים רבים ברחו מבתיהם והיו לעקורים בתוך ישראל ומחוצה לה. כשבועיים לאחר האירוע פרסמו רות תלמי-כהן וסבטלנה צ'אצ'אשווילי-בולוטין (2023) נייר עמדה חלוצי וחשוב וכינו בו את אותם עקורים מביתם בעקבות המלחמה "פליטים בארצם". מלבד גלי ההגירה הפנים-מדינתיים החלו להתרחש בעקבות המלחמה גם גלי הגירה בין-לאומיים. הייתה זו תנועת אוכלוסייה דו-כיוונית; בעוד חלק מהישראלים ניסו לברוח מהארץ בחיפוש אחר ביטחון, אחרים, שהיו בחו"ל בזמן המתקפה, עשו מאמצים כבירים לחזור לישראל כדי להתגייס או לסייע במאמץ המלחמתי. תנועה זו של יציאה וכניסה יצרה דינמיקה מורכבת של הגירה ושיבה, המתאגרת את התפיסות המסורתיות של תנועות אוכלוסייה בזמן משבר (Carling, 2024; King & Skeldon, 2010). בתוך הקשר זה של תנועה מורכבת התגבשה תופעה מעניינת במיוחד: נשים בחרו לעזוב את ישראל עם ילדיהן, בעוד בני זוגן נשארו בארץ.

הנשים החלו לברוח מישראל כבר בשבעה באוקטובר ליעדים שונים; חלקן נסעו להתארח אצל קרובי משפחה בחו"ל וחלקן נסעו עם ילדיהן אל הלא נודע. מסקירה שערכתי בקבוצות פייסבוק שונות עלה שמשפחות טסות בעיקר להולנד, ליוון, לפורטוגל ולתיאלנד. מתוך יעדי ההגירה המגוונים הללו הבחנתי בפרסומים רבים של נשים שחיפשו מידע על אתונה ועל מקומות אחרים ביוון שבהם הרגישו שעשוי להיות בטוח. הקרבה הגאוגרפית של יוון, מחירי השחייה והטיסה הנמוכים, כמו גם מזג האוויר הנוח, היו מקור משיכה לנשים אלו. תופעה זו מציבה אתגר תיאורטי גדול בתחום לימודי ההגירה. הנשים הללו, שאני מכנה "פליטות פריבילגיות", אינן מתאימות להגדרות המסורתיות של פליטים, מהגרים או תיירים. המונח "פליטות פריבילגיות" מבקש לתפוס את המורכבות של מצבן: מחד גיסא, הן חוות תחושות איום ובורחות מישראל, ולכן יש להן מאפיינים של פליטות; מאידך גיסא, הן נהנות ממשאבים ומאפשרויות בחירה שאינם טיפוסיים למצבי פליטות מסורתיים. מצב ייחודי זה מאפשר לנו לבחון מחדש את הקטגוריות המקובלות בחקר ההגירה ולהציע מסגרת תיאורטית חדשה להבנת תנועות אוכלוסייה בעידן של אי-ודאות גלובלית.

מחקר זה בוחן לעומק את חוויית ההגירה של נשים ישראליות וילדיהן בעקבות אירועי שבעה באוקטובר. איני מתיימרת להציג במאמר נתונים על היקף התופעה אלא לתאר אותה מנקודת המבט של אותן נשים. באמצעות עבודת שדה אתנוגרפית שערכתי באווייה שביוון, הכוללת תצפיות משתתפות, ראיונות עומק וניתוח תוכן של קבוצות ברשתות החברתיות, אני מבקשת לענות על שאלות מרכזיות: מהם הגורמים שהובילו נשים ישראליות לעזוב את ישראל עם ילדיהן? מדוע נבחרה יוון, ובפרט האי אווייה, כיעד להגירה? כיצד מתמודדים הנשים וילדיהן עם החיים החדשים ביוון?

תרומתו של מחקר זה לשדה לימודי ההגירה היא רב-ממדית. ראשית, הצגת הקטגוריה החדשה של "פליטות פריבילגיות" מרחיבה את ההבנה שלנו על סוגי הגירה שונים ומאתגרת את ההגדרות המסורתיות. שנית, המחקר מאיר את ההיבטים המגדריים והמשפחתיים של הגירה בזמן משבר, תוך התמקדות בחוויות הייחודיות של נשים וילדים. שלישית, הוא מדגיש את התפקיד המרכזי של רשתות חברתיות בתהליכי הגירה מודרניים, הן כמקור מידע והן כמרחב ליצירת קהילה

וירטואלית. ולבסוף, הוא בוחן את האופן שבו אירוע טראומטי לאומי משפיע על החלטות הגירה אישיות ומשפחתיות.

באמצעות ניתוח מעמיק של חוויות הנשים הישראליות באוויה, מחקר זה אינו מבקש רק להאיר היבטים חדשים בתחום חקר ההגירה, אלא גם להציע תובנות על אופני ההתמודדות של יחידים ומשפחות עם מצבי משבר לאומיים. התובנות העולות ממנו עשויות לתרום לא רק להבנה תיאורטית של תהליכי הגירה מורכבים, אלא גם לפיתוח מדיניות ומערכות תמיכה מותאמות יותר למציאות של הגירה בעקבות משברים. מחקר זה מדגים את כוחה של הגישה האתנוגרפית בחשיפת המורכבויות והניואנסים של חוויות הגירה עכשוויות. באמצעות התמקדות במקרה ייחודי זה, אנחנו יכולים לא רק להרחיב את הבנתנו התיאורטית על תהליכי הגירה, אלא גם לפתח תובנות עמוקות יותר על האופן שבו בני אדם מתמודדים עם שינויים דרמטיים בחייהם.

סקירת ספרות: הגירה ופליטות

תנועת אוכלוסייה היא תופעה שקיימת משחר ההיסטוריה האנושית; מאז ומתמיד עזבו אנשים בודדים, קבוצות קטנות או עמים שלמים את מקום מושבם ונדדו ברחבי היבשת ומעבר לה בחיפוש אחר מקום טוב יותר לחיות בו. אולם דפוסי ההגירה העולמית השתנו רבות לאורך ההיסטוריה האנושית (באומן, 2013).

חוקרים בתחום ההגירה פיתחו תיאוריות שונות להבנת התופעה, ואחד המודלים המשפיעים ביותר שפותח הוא המודל הכלכלי-סוציולוגי של גורמי משיכה-דחיפה, המתבסס על השאלות אם המהגר נדחף ממדינת המוצא שלו עקב קשיים שחווה או נמשך אל המדינה המארחת בעקבות תמריצים (Massey, 1993). על פי מודל זה, בין הגורמים שמושכים אנשים להגר נמנים לרוב גורמים כלכליים כמו אפשרות למוביליות חברתית, הגנה וקיומם של קשרים ורשת תומכת במדינת היעד. ואילו בין הגורמים שדוחפים אנשים להגר נמנים עוני, שינויים אקולוגיים שמובילים לקושי להתקיים, מלחמות, אפליה ורדיפה ובעיות אישיות במדינת המוצא (Massey, 1993). תופעת ההגירה הכפויה היא נושא מרכזי במחקר החברתי העכשווי, המציב אתגרים תיאורטיים ומעשיים בהבנת תנועות אוכלוסייה בעידן המודרני (Wallace, 2024). מחקר זה, העוסק בנשים ישראליות שעזבו את ישראל בעקבות אירועי האלימות המחרידים שקרו בשבעה באוקטובר והמלחמה שהחלה בעקבות זאת, מתכתב עם ספרות אקדמית מגוונת בתחום ההגירה.

המושג "הגירה כפויה" מתייחס לכלל המקרים שבהם אדם לא בחר להגר אלא נמלט מביתו בחיפוש אחר מקלט. סוג הגירה זה מכיל מספר קטגוריות פוליטיות או חוקיות, המתייחסות כולן לאנשים שנמלטו מבתיים בלית ברירה ומחפשים מקלט במקום אחר (Castles, 2003). חוקרים רבים מדגישים בשנים האחרונות את הצורך בהרחבת ההגדרות המסורתיות של הגירה כפויה ופליטות (Maidanik, 2024). הקטגוריות הנוקשות של "פליט" ו"מהגר" אינן מספיקות עוד לתיאור המורכבות של תנועות אנושיות בעולם המודרני וקיים צורך בגישה גמישה יותר להבנת חוויות ההגירה, המכירה במצבי ביניים ובמורכבות של תהליכי קבלת החלטות בהקשר של הגירה (Crawley & Skleparis, 2018). בדומה לכך, חוקרים מערערים על הדיכטומיה המקובלת בין הגירה מרצון להגירה כפויה וטוענים כי ההבחנה בין השתיים אינה חד-משמעית כפי שנהוג לחשוב (Erdal & Oeppen, 2018).

מורכבות קבלת ההחלטות בזמן משבר ומלחמה היא סוגיה מרכזית בספרות העוסקת בחקר הגירה כפויה. התפיסה הדיכוטומית המסורתית, המבחינה בחדות בין הגירה מרצון להגירה כפויה, אינה משקפת את המציאות המורכבת של אנשים הבורחים מאזורי סכסוך (Carling, 2024). ספרות המחקר העכשווית מערערת על דיכוטומיה זו ומציעה מסגרת חשיבה מורכבת יותר, המכירה בכך שגם במצבי משבר קיצוניים אנשים מפעילים שיקול דעת ומקבלים החלטות חשובות (Erdal & Oeppen, 2018). למעשה, המאפיין המרכזי של הגירת פליטים אינו היעדר בחירה מוחלט, אלא האופי הקשה והמורכב של הבחירות העומדות בפניהם, שכל אחת מהן טומנת בחובה מחירים גדולים (Fussell, 2012). מחקרים מראים כיצד גם בתנאים של סכנה מיידית פליטים מקבלים החלטות מורכבות בנוגע לעיתוי, ליעד ולאופן ההגירה שלהם (FitzGerald & Arar, 2018).

מחקר מעמיק על תהליכי קבלת ההחלטות של מהגרים מאוקראינה מדגיש את המורכבות הרגשית והחברתית של ההחלטה לעזוב, כאשר שיקולים של ביטחון אישי מתערבבים עם תחושות של מחויבות למדינה, דאגה למשפחה וחשש מפני אובדן זהות ושייכות (Tarkhanova & Pyrogova, 2023). ההבנה המעמיקה של מורכבות זו חשובה שכן היא מדגישה את הצורך להתייחס לפליטים כאל סוכנים אקטיביים המקבלים החלטות מורכבות ולא כאל קורבנות פסיביים של נסיבות, תוך הכרה במגוון השיקולים והלחצים המשפיעים על החלטותיהם.

בהקשר הישראלי, מחקרה של אמית (2023) על פליטים-עולים מאוקראינה מחזק תובנות אלו ומוסיף להן נדבך ייחודי. המחקר מראה כיצד, אף על פי שההחלטה הראשונית לעזוב את אוקראינה נכפתה על הפליטים בשל המלחמה, הבחירה בישראל כיעד הגירה כללה מרכיבים מורכבים של תכנון, זהות ושייכות. ממצאיה מראים כי רבים מהפליטים ערכו הכנות מקדימות להגירה אפשרית עוד לפני פרוץ המלחמה, כולל בדיקת זכאות ואיסוף מסמכים. ממחקרה עולה הצורך בחשיבה מחודשת על המושגים "הגירה כפויה" ו"הגירה מרצון" כעל רצף ולא כעל קטגוריות נפרדות ומובחנות.

מושג מפתח נוסף להבנת החוויה הפסיכולוגית והחברתית של מהגרים הוא הלימינליות. המושג, שפותח על ידי טרנר (2004), משמש לתיאור שלב הביניים שבו שוהה האדם במהלך טקס המעבר, כשקיים חוסר בהירות בנוגע לגבולות של הזהות, המחשבה וההתנהגות. במצב הלימינלי האדם נמצא לזמן-מה מחוץ לחברה, הוא "לא פה ולא שם". מחקרים מאוחרים יותר בתחום ההגירה הרחיבו את השימוש במושג הזה שכן ההגירה מייצרת לאדם מצב לימינלי מתוקף העובדה שהיא מפגישה את המהגר עם תרבות, שפה וחברה חדשה ולרוב מערבת חוויה של זרות, אי-בהירות בנוגע לנורמות התנהגות וחוסר שייכות (Graham & Khosravi, 1997; Menjivar, 2006).

בהקשר הייחודי של הגירה בעקבות מלחמה, מחקרים מצאו כי ההחלטה לעזוב אינה מושפעת רק מרמת האלימות הישירה, אלא גם מגורמים כמו תפיסת הסיכון העתידי, משאבים כלכליים וקשרים חברתיים (Adhikari, 2013). גם לממד המגדרי תפקיד חשוב בהחלטה לעזוב, למשל בסכסוך העכשווי באוקראינה, שם גברים בני 18–60 מתמודדים עם ביקורת חברתית חריפה על עזיבת המדינה, ואילו נשים זוכות ללגיטימציה רבה יותר על ההחלטה לעזוב עם ילדיהן (Mickelsson, 2023). קיימת חשיבות עצומה להבנת ההקשר החברתי והתרבותי של החלטות הגירה בזמן קונפליקט, שכן הגירה כפויה זו אינה רק תגובה לאיום מידי, אלא גם אסטרטגיה ארוכת טווח להתמודדות עם אי-ודאות (Lindley, 2010).

בעידן הדיגיטלי המדיה החברתית ממלאת תפקיד מכריע בעיצוב תהליכי קבלת החלטות ובהתמודדות עם מצבי אי-ודאות. מחקרם פורץ הדרך של דקר ועמיתיו (Dekker et al., 2018) על פליטים סורים מאיר את האופן שבו הטכנולוגיה הדיגיטלית משנה את חוויית ההגירה הכפויה. החוקרים מצביעים על התפתחותן של אסטרטגיות מתוככמות לאיסוף ולאימות מידע ברשתות החברתיות וטוענים כי מהגרים מפתחים מנגנונים להערכת אמינות המידע המקוון. בייחוד בולטת חשיבותן של רשתות חברתיות קיימות כמקור למידע אמין, לצד היווצרותן של קהילות וירטואליות חדשות התומכות בתהליך ההגירה (Dekker et al., 2018). תובנות אלו מקבלות משנה תוקף בבחינת האופן שבו נשים ישראליות השתמשו ברשתות חברתיות לא רק כבמקור מידע אלא גם כבפלטפורמה ליצירת רשתות תמיכה וסולידריות בתקופת משבר. תופעה זו מדגימה כיצד הטכנולוגיה הדיגיטלית מאפשרת צורות חדשות של התארגנות והתמודדות עם מצבי חירום, תוך שטוש הגבולות המסורתיים בין המרחב הפיזי לוורטואלי בחוויית ההגירה.

מחקר זה על הנשים הישראליות באוויה מציע הזדמנות ייחודית להרחיב את ההבנה שלנו על הגירה בעקבות קונפליקט ואיום ביטחוני. הוא מאיר את המורכבות של החלטות הגירה בקרב אוכלוסיות ממדינות מערביות ומדגיש את הצורך בהבנה מעמיקה יותר של מה שאני מכנה "פליטות פריבילגיות" – תופעה המשלבת אלמנטים של הגירה כפויה עם יכולת בחירה ומשאבים שאינם טיפוסיים למצבי פליטות מסורתיים.

מתודולוגיה

מחקר זה מתבסס על גישת האתנוגרפיה המהירה (Rapid Ethnography), המותאמת לחקר מצבים זמניים או מצבי חירום המכייבים עבודת מחקר מיידית (Tate, 2023). אתנוגרפיה מהירה מספקת אסטרטגיות לאיסוף נתונים עשיר וחשוב בסביבות מחקר דינמיות ומשתנות במהירות (Tate, 2023). גישה זו מתאימה במיוחד למחקר זה, המתמקד בחוויות של נשים ישראליות שעזבו את ישראל בעקבות אירוע משבר פתאומי וקיצוני.

בבוקר שבעה באוקטובר הייתה דממה בערוצי החדשות. באותו הזמן געשו הרשתות החברתיות בהתכתביות של אנשים המבקשים עזרה, בצילומים ובסרטונים שהראו בזמן אמת את הטבח שהתרחש בעוטף עזה. בבוקר הזה ובימים שאחריו ביקרתי הרבה ברשתות החברתיות; הייתה זאת זירה שדרכה יכולתי לפעול ולחפש מידע. שם ראיתי שנשים מחפשות מידע בנוגע לטיסות היוצאות מישראל למקומות מקלט עד שיירגעו הרוחות, בעיקר למדינות קרובות באירופה כמו יוון, הולנד, קפריסין ופורטוגל אך גם רחוקות יותר. לאחר ניתוח ראשוני של פוסטים בפייסבוק ובקבוצות וואטאפ החלטתי לטוס ליוון בעקבות אותן נשים. הייתה זו בחירה שנבעה מכך שבקבוצות היה הרבה מידע בנוגע ליוון. נשים רבות סיפרו שיש לשם טיסות זולות יחסית, סיפרו על קבלת הפנים הידידותית שזכו לה ביוון, על המחירים הזולים ועל האפשרות להכניס ילדים למסגרות חינוכיות זמניות שקמו במקומות שונים ביוון. עבודת השדה נערכה חודש ימים (1-30 בנובמבר 2023), ובשל הזמן הממושך לקחתי עימי את בן זוגי ואת שני ילדיי לשדה המחקר. בחודש שהייתי שם כתבתי כל יום ביומן השדה ותיעדתי את התצפיות שערכתי בקרב המשפחות השונות שפגשנו ושעימן שהינו. נוסף על השיחות והתצפיות המשתתפות ערכתי גם ראיונות פתוחים עם 14 נשים ישראליות שעזבו את ישראל עם ילדיהן לאחר אירועי שבעה באוקטובר, יותר ממחציתן ללא בן הזוג שלהן. המשתתפות גויסו במהלך מפגשים אקראיים באוויה ביוון, באמצעות רשתות

חברתיות ובשיטת "כדור השלג". בגלל אופיו הדחוף של המחקר, השתמשתי במגוון שיטות לאיסוף נתונים מהיר ומקיף:

1. תצפית משתתפת: נערכה במגוון מקומות באווייה – במתחם הדירות בלימיני שבו התגוררו משפחות ישראליות ובאזור באניה ששם התגוררנו בשבוע וחצי האחרונים למחקר. נוסף על האזור שבו התגוררנו ערכתי תצפית גם במפגשים חברתיים של הקהילה הישראלית, כמו מפגשי יום שישי בשטח של אלינה ואמיר, ובמרחבים ציבוריים כגון חופים, מסעדות וגני שעשועים.

2. ראיונות עומק: נערכו והוקלטו עם 14 נשים, חלקם כשהילדים משחקים ברקע. הראיונות התמקדו בנושאים כמו הנסיבות שהובילו להחלטה לעזוב את ישראל, תהליך בחירת היעד והמעבר ליוון, חוויות היומיום באווייה, אתגרים והתמודדויות, ומחשבות על העתיד ועל האפשרות לחזור לישראל. שישה ראיונות צולמו בווידיאו על מנת לערוך סרט אתנוגרפי משותף עם זוג ישראלים יוצרי קולנוע, שמתוכו פורסם עד כה סרטון קצר בשם "אין לאן ללכת ואין לאן לחזור" במימון קרן מקור לסרטי קולנוע וטלוויזיה <https://vimeo.com/914576430/9ceac5e744?share=copy>.

3. ניתוח תוכן של רשתות חברתיות: נערך ניתוח של תוכן בקבוצות פייסבוק וואטסאפ רלוונטיות, שחלקן הוקמו בעקבות המלחמה והניסיון לספק פתרונות מגורים ומידע על החיים באזור. קבוצות כגון "ישראלים ביוון-סלינה", "ציזיקיום 2023 | משפחות ישראליות באתונה והסביבה במלחמה", וקבוצות שכבר היו קיימות לפני המלחמה כמו "צפון אווייה בעברית – לקראת שלוה ושקט", אך לאחר המלחמה נפתחו גם לציבור שאינו מתגורר באזור, ושם ניתן מידע רב על מקומות לינה, תחבורה, אוכל ועוד. קבוצות אלו שימשו מקור מידע חשוב והשפיעו על תהליכי קבלת ההחלטות של הנשים, וכן על יצירת הקהילה.

גיוון זה בשיטות איסוף הנתונים נועד לספק תמונה רחבה ועשירה של חוויות המשתתפות, למרות מגבלות הזמן. בתור חוקרת הייתי מודעת למורכבות של ביצוע מחקר מהיר עם אוכלוסייה במצב רגיש. ניהלתי יומן רפלקסיבי לאורך המחקר, מתוך הכרה בחשיבות של הבהרת ההתמקמות שלי כחוקרת בשדה המחקר, בעיקר לאור העובדה שהגעתי לשם עם משפחתי וכי ילדיי בילו זמן ממושך עם ילדיהן. פעמים רבות התחבטנו בשאלות דומות בזמן החיים באווייה, בעיקר בהקשר של דאגה להעסיק את הילדים – עזרנו להם למשל למצוא משחקים יצירתיים יחד – ולפשר ביניהם במקרה הצורך. כל המשתתפות במחקר קיבלו הסבר על מטרת המחקר: להבין כיצד חוות נשים שעזבו את ישראל בעקבות המלחמה את חיי היום יום ביוון. חשוב להדגיש כי שש מראיינות מופיעות בסרט בפנים גלויות ובשמן המלא. יחד עם זאת, במחקר זה שונו שמות כל המשתתפות ושמות בני משפחתן כדי לשמור על אנונימיות.

חשוב להכיר במגבלות הנובעות מאתנוגרפיה מהירה. המחקר התמקד בקבוצה מסוימת של נשים באווייה, ואינו מתיימר לייצג את כלל הישראלים שעזבו בעקבות אירועי אוקטובר. משך המחקר הקצר עשוי להגביל את עומק ההבנה של תהליכים ארוכי טווח. למרות המגבלות הללו, גישה אתנוגרפית מהירה מאפשרת תיעוד וניתוח של חוויות ייחודיות בזמן אמת, שעשויות להיות קשות ללכידה במחקר ארוך טווח יותר, ומספקת תובנות חשובות על התגובות המיידיות ועל אסטרטגיות ההתמודדות של נשים במצב של הגירה כפויה. מחקר זה מבקש לתרום להבנת החוויות של "פליטות פריבילגית" ולהרחיב את הידע על תגובות אנושיות למצבי משבר ואי-ודאות.

ממצאים משדה המחקר

בפרקים הבאים יוצגו ממצאי המחקר, המבוססים על ניתוח הראיונות, התצפיות והחומרים שנאספו מהרשתות החברתיות. הממצאים מאורגנים בשלושה פרקים מרכזיים, כל אחד מהם מתמקד בהיבט שונה של חוויית ההגירה הזמנית של הנשים הישראליות לאווייה שביוון.

הפרק הראשון, "לעזוב את הבית", חושף את התהליך המורכב של קבלת ההחלטה לעזוב את ישראל. הוא מתאר את התחושות העמוקות של הנשים טרם עזיבתן, בדגש מיוחד על הדאגה לילדיהן ועל הקונפליקט הפנימי שחוו בנוגע להחלטה לעזוב. פרק זה מאיר את המתח בין הצורך בביטחון לתחושות של נאמנות ושייכות למולדת.

הפרק השני, "בחירת יעד בטוח", מציג את מגוון הסיבות והנסיבות שהובילו את הנשים לבחור ביוון, ובפרט באווייה, כיעד ההגירה שלהן. פרק זה מנתח את השיקולים הפרקטיים והרגשיים שהשפיעו על בחירת היעד, ומדגים כיצד החלטות אלו משקפות את המורכבות של בריחה בגלל מלחמה.

הפרק השלישי, "יצירת שגרה בארץ חדשה", מתאר את חיי היומיום של הנשים וילדיהן באווייה. הוא בוחן את האופן שבו הנשים מנסות ליצור תחושת נורמליות ושגרה במדינה זרה, תוך התמודדות מתמדת עם המציאות של המלחמה המתמשכת בישראל. פרק זה מדגיש את האתגרים והאסטרטגיות של יצירת קהילה ו"בית זמני" בתנאים של אי-ודאות.

לאחר הצגת הממצאים, יובא פרק הדיון והמסקנות, "פליטות פריבילגית בזמן מלחמה ואי-ודאות". פרק זה יציג ניתוח מעמיק של הממצאים לאור התיאוריות שהוצגו בסקירת הספרות. הוא יציע את המושג "פליטות פריבילגית" כתרומה תיאורטית להבנת צורות חדשות של הגירה בעידן המודרני ויבחן את ההשלכות התיאורטיות והמעשיות של התופעה הנחקרת. באמצעות מבנה זה, המחקר מבקש לספק תמונה מקיפה ומעמיקה של חוויית ההגירה הזמנית של נשים ישראליות בעקבות אירועי שבעה באוקטובר ולתרום להבנה רחבה יותר של תהליכי הגירה בזמן מלחמה ואי-ודאות.

לעזוב את הבית

ההחלטה לעזוב את ישראל התגלתה כתהליך מורכב ורב-שכבתי, המושפע ממגוון גורמים אישיים, משפחתיים וחברתיים. המלחמה שפרצה בעקבות האירועים הקשים שהתרחשו בשבעה באוקטובר והפחד העמוק מפני העתיד לבוא היו הגורם המרכזי שהניע את הנשים הללו לקבל את ההחלטה הקשה לעזוב את ביתן. הנשים ששוחחתי עימן תיארו תחושת פחד עמוקה ומתמשכת. הפחד לא היה רק מפני התקפות נוספות, אלא גם מהסלמה אזורית וממלחמה כוללת. תיאורה של צליל, אם לשני ילדים, ממחיש את עומק החרדה של הנשים ושל ילדיהן:

הם [הילדים שלה] לא עזבו אותי לרגע, מאוד רגישים, מתעצבנים ובוכים מכל שטות, זה ילדים אבל זה כאילו מוגזם, יותר מהרגיל, הם כל הזמן צריכים להיות צמודים אליי, אפילו לשירותים הם הלכו איתי [...] גם אני בחרדות, לא מהיום אבל זה התעצם מהשביעי באוקטובר, לא הצלחתי לישון כל רעש קטן הקפיץ אותי [...] גם ככה בארץ אין לנו מסגרות וגם אם היו, לא הייתי שולחת, אז ניסינו לגור קצת בערבה, אני מכירה שם מישהו והוא אירח

אותנו, באמת מדהים, ולהיות שם רחוק מהכול היה יותר טוב מלהיות בבית אבל הרגשתי שאנחנו עדיין בסכנה ושנחנו צריכים לעזוב.

דבריה של צליל חושפים היבטים מרכזיים בחוויית הנשים. ראשית, הם מדגימים את ההשפעה העמוקה של המצב הביטחוני על התנהגות הילדים, מה שמוסיף לחץ על האימהות ומעודד את הרצון להתרחק כדי להחזיר את הילדים למצב רגשי מאוזן יותר. שנית, דבריה מראים כיצד החרדה הקיימת התעצמה בעקבות האירועים ואת האופן שבו היא משבשת את שגרת החיים הבסיסית ביותר. שלישי, עולות מהם ההשלכות של ביטול המסגרות החינוכיות בעקבות המצב הביטחוני. ולבסוף, הניסיון לעבור למקום בטוח יותר בתוך ישראל מדגים את הרצון העז למצוא פתרון, אך גם את התחושה שבסופו של דבר אין מקום בטוח מספיק בארץ.

הדאגה לילדים הייתה גורם מרכזי בהחלטה לעזוב. לא רק החשש הפיזי לחייהם כי אם גם החשש מההשפעות ארוכות הטווח על מצבם הנפשי בשל השהות באזור מלחמה. אובדן האמון במערכות הביטחון היה גורם נוסף שהשפיע על ההחלטה. הנשים ששוחחתי עימן הביעו אכזבה עמוקה מהכישלון בהגנה על תושבי עוטף עזה, וחלקן הביעו ביקורת חריפה על היערכות הממשלה והצבא למצבי חירום. יעל מבטאת תחושה זו בחדות: "בימים שאחרי [שבעה באוקטובר] כשהבנתי יותר מה קרה בעוטף הרגשתי כאילו אין לך יותר אבא ואימא, אין אף אחד שידאג לך וכל אחד לעצמו, אז לקחנו את הרגליים ועזבנו".

דבריה של יעל אינם מבטאים רק אכזבה, אלא גם תחושה עמוקה של נטישה וחוסר אונים. הדימוי של "אבא ואימא" בהקשר של מערכות הביטחון מדגיש עד כמה עמוקה הייתה תחושת הביטחון לפני האירועים, וכמה דרמטי היה שבר זה באמון. תמה זאת עלתה בשיחות עם הנשים וכך גם ההחלטה לעזוב מוצגת כאן כמעט כברירת מחדל, כאשר אין עוד על מי לסמוך. דנה מוסיפה ממד נוסף לתחושת חוסר הביטחון:

החוסר ודאות, כמו גם התחושה שהשערים נפרצו, ובעצם הצונמי בדרך, או הגאות הזאת, אין מה שיעצור את השיטפון הזה במידה וחס וחלילה, חס שלום, אנחנו מותקפים באמת מדרום, מצפון, ומתוך החברה הערבית. אז מהר מאוד החלום הזה, על הפרחת השממה ומימוש חזונו של הרצל יכול להפוך להיות שוב פעם אגדה [...] אני הרגשתי באיזשהו מקום שהאדמה שאני צועדת עליה בוערת, ואני עדיין מרגישה את זה.

דבריה של דנה חושפים רובד עמוק יותר של חרדה, הקשור לא רק לביטחון האישי אלא לעצם קיומה של המדינה; המחשבה שישראל תחדל להתקיים הייתה תמה שחזרה בשיחות עם הנשים. דנה הגיעה ליוון עם בתה בת השש ועם מזוודות גדולות שבהן אספה את כל חפציה החשובים. נשים אחרות סיפרו כי לקחו את תכשיטיהן או סכומי כסף גדולים למקרה שהמלחמה תתפתח והן לא יוכלו להשתמש בחשבון הבנק שלהן שנמצא בישראל. השימוש של דנה בדימויים "צונמי" ו"שיטפון" ממחיש את תחושת האיום הבלתי נשלט, בעוד ההתייחסות ל"חזונו של הרצל" מקשרת את החרדה האישית לנרטיב הלאומי הרחב יותר. זוהי דוגמה מובהקת לאופן שבו הטראומה האישית והלאומית משתלבות זו בזו בחוויית הנשים.

הלחץ המשפחתי היה גורם נוסף בהחלטה לעזוב, אך גם מקור לקונפליקט. טלי, שנסעה ליוון לבד עם בתה נוגה, מתארת את המורכבות של ההחלטה:

בשבוע הראשון בקושי אכלתי ושתיתי. סליחה, בקושי אכלתי וישנתי. ישנתי איזה שעותיים בלילה [...] אז אחרי שבוע, זה היה שוב יום שכמעט בקושי ישנתי, ואז הוא [בעלה] לקח אותי לשיחה, והוא אמר שכל עוד שאפשר לטוס, אז הוא רוצה שאנחנו נצא [מישראל], וזו הייתה החלטה מאוד מאוד קשה. זה הייתה החלטה מאוד קשה, בעיקר כי אני מאוד מאוד מאוד קשורה וקרובה לאמא שלי בת 85. גרות קרוב, ופעם, בערך פעמיים בשבוע נוגה ואני ישנות אצלה, כאילו ממש כזה... כן. משפחה אחת. ו... אבל הרגשתי ש... שבשביל לשמור על נוגה זאת החובה שלנו להתרחק.

דבריה של טלי מדגימים את הקונפליקט הפנימי העמוק שחוו הנשים. מצד אחד, הדחף להגן על הילדים ולהרחיקם מהסכנה, ומצד אחר, הקושי לעזוב משפחה קרובה, בייחוד הורים מבוגרים. השימוש החוזר במילה "קשה" מדגיש את העומס הרגשי הכבד שליווה את ההחלטה. לבסוף, הרצון להגן על הילדים לא רק מסכנה פיזית, אלא גם מחשיפה לטראומה נפשית, היה גורם חשוב. החשש מאזעקות וממראות שעלולים להשפיע על נפשם הרכה של הילדים הייתה אחת הסיבות שלהן לעזוב, כך מטר, אם לשלושה, מתארת זאת:

יש אימא שנחטפה עם הילדים שלה, גרים ביישוב לידנו, כאילו, הם נסעו לבקר משפחה בחג ונחטפו [...] אז בכניסה ליישוב תלו שלט ענק שקורא לשחרור שלהם, יש שם תמונות ענקיות שלהן. הבת שלי שאלה אותי על התמונות ואני העברתי נושא, לא יכלתי לספר לה, פחדתי שהיא תפגוש חברים והיא תשמע על הדברים האלו, זה כל כך מפחיד, אני בקושי מסוגלת להתמודד עם הפחד הזה... אז מה ילדה קטנה, לא רוצה שהיא תהיה בתוך כל זה.

דבריה של מטר מדגימים את הקושי הכפול שחוו האימהות: להתמודד עם הפחד והטראומה שלהן עצמן, ותוך כדי כך לנסות להגן על ילדיהן מאותה טראומה. ההחלטה לעזוב מוצגת כאן כמעין מפלט, לא רק מהסכנה הפיזית, אלא גם מהעומס הרגשי והנפשי של החיים בצל המלחמה. הממצאים בפרק זה מציגים תמונה מורכבת של הסיבות לקבלת ההחלטה לעזוב את ישראל. הפחד העמוק מהמלחמה ומהשלכותיה, הדאגה לשלומם הפיזי והנפשי של הילדים, אובדן האמון במערכות הביטחון והרצון להתרחק מהטראומה המתמשכת – לכל אלה היה תפקיד מרכזי בהחלטתן של הנשים לעזוב ליוון. תהליך זה משקף את האופן שבו אירועים טראומטיים ברמה הלאומית מתורגמים להחלטות אישיות ומשפחתיות דרמטיות ומדגיש את הצורך בהבנה מעמיקה של דינמיקות הגירה בעקבות מלחמה וטראומה לאומית.

בחירת יעד בטוח

עם פרוץ המלחמה החלו נשים לחפש יעד בטוח שהן וילדיהן יוכלו לשהות בו למשך פרק זמן לא מוגדר. הרשתות החברתיות היו זירה מרכזית לחיפוש יעדים בטוחים ומידע על טיסות. בקבוצות הפייסבוק ובואטצאפ הייתה תנועה ערה של מגיבים, ושם נשים חלקו מידע על יעדים אפשריים שונים, על זמינות טיסות ועל ביטולים תכופים.

הבחירה ביוון, ובפרט באוויה, כיעד הגירה נבעה ממספר גורמים מורכבים, המשקפים את האינטראקציה בין שיקולים פרקטיים לשיקולים רגשיים בתהליך קבלת ההחלטות של הנשים. הקרבה הגיאוגרפית לישראל הייתה שיקול חשוב עבור רבות מהנשים. גורם זה שירת מספר

מטרות: האפשרות לחזור במהירות לישראל במקרה הצורך, שמירה על קשר עם המשפחה ואפשרות לביקורים הדדיים. הנשים ששוחחתי עימן ראו בקרבה לישראל פרמטר חשוב בבחירה להגיע ליוון המסייע לשמירה על התא המשפחתי. במקרה של שלומית, היא הגיעה לאחר לבטים עם בעלה ושלושת הילדים. כעבור כמה ימים אורי בעלה חזר לישראל, וכשבועיים לאחר מכן הגיעו הוריה לביקור. שלומית סיפרה שהוריה המבוגרים יכלו לבקר אותה ואת ילדיה בזכות הטיסה הקצרה והזולה יחסית, ומדבריה עולה חשיבות הביקור הזה עבורה: "ההורים שלי באו לפני כמה ימים, זה ממש הצלה שהם פה, אני יכולה לנשום, הם עוזרים עם הילדים אבל בעיקר נותנים לי קצת שקט לחשוב, הם רוצים שנחזור איתם עכשיו, יש להם טיסה חזרה עוד כמה ימים".

דבריה של שלומית מדגימים את החשיבות העמוקה של תמיכה משפחתית, תמיכה המספקת גם עזרה מעשית בטיפול בילדים וגם תמיכה רגשית. יתרה מכך, האפשרות לחזרה מהירה לישראל מוצגת כאופציה ממשית ומדגישה את הטבע הזמני והגמיש של ההגירה הזו. הדס מוסיפה ממד נוסף לחשיבות הקרבה הגיאוגרפית: "ידענו שאם נטוס למקום קרוב זה יאפשר לנו להיות יותר ביחד, לפני שבוע הוא [בעלה] חזר [לאוויה ביוון], עוד שבוע הוא נוסע שוב, הקרבה [בין ישראל ליוון] מאפשרת לו להיות איתנו לפחות חצי מהזמן פה וזה מאוד משמעותי, אני לוקחת המון זמן שלי עם עצמי כשהוא כאן ואוגרת כוחות עד הפעם הבאה".

דבריה של הדס מאירים היבט חשוב של הדינמיקה המשפחתית הגרעינית במקרה של פליטות פריבילגיות. הקרבה בין יוון לישראל מאפשרת לשמר את המבנה המשפחתי, למרות הפיצול הגיאוגרפי. היבט זה מדגיש את הטבע המורכב של "הפליטות הפריבילגיות", שבה המשפחות מנסות לנווט בין הצורך בביטחון ובין הרצון לשמר את חיי המשפחה הרגילים. אמנם קפריסין קרובה יותר לישראל וגם אליה הגיעו משפחות של ישראלים, אך הנשים הללו בחרו לטוס ליוון גם בגלל התדירות הגבוהה של טיסות ליוון. משפחות אחרות סיפרו כי הגיעו לשדה התעופה ורק אז גילו שדחו את טיסתם ולאחר מכן ביטלו אותה, והם חיפשו בשדה התעופה טיסה שיוכלו לעלות אליה. הטיסות למרבית היעדים בוטלו בימים הראשונים כך שהיו משפחות שחיפשו מקומות פנויים בטיסה במשך שעות ארוכות, עד שגילו שיש מקומות על טיסה לאתונה. נעמה מתארת את השתלשלות הדברים כך: "קנינו כרטיס לאיטליה והטיסה בוטלה, המון טיסות בוטלו וכבר הרגשנו שחייבים לצאת מפה, חשבנו על טיסת חילוץ כי יש לנו דרכון שוויצרי אבל זה עלה המון כסף, בסוף ראינו שהמקום שיש אליו הכי הרבה טיסות זה אתונה, מצאנו טיסה הכי קרובה וטסנו לאתונה".

דבריה של נעמה ממחישים את הדחיפות והלחץ שליוו את תהליך קבלת ההחלטות. אצל חלק מהנשים הבחירה ביוון לא נבעה רק משיקולים מתוכננים מראש, אלא גם מאילוצים מידיים ומהצורך למצוא פתרון מהיר. עובדה זו מדגישה את האופי הדינמי של תהליכי הגירה בזמן משבר. השיקול הכלכלי וההיכרות המוקדמת היו גם הם גורם חשוב בבחירת היעד. כך מתארת זאת נוי:

הייתי ביוון פעם וזה היה ממש זול, עכשיו יותר יקר אבל עדיין יחסית זול, האנשים פה חמודים, מזג האוויר טוב והמחירים יותר נמוכים מאירופה, גם הטיסות אבל גם המגורים והאוכל [...] הגענו ממש בסוף העונה, אין פה תיירים בתקופה הזאת אז עשו לנו מחירים טובים, לקחנו לחודש וזה ממש זול. גם במקום הקודם שהיינו ברגע שהם שמעו שבאנו מישראל וגם ככה זה דירות נופש שיהיו ריקות אז מה אכפת להם.

האקלים הים-תיכוני הדומה לזה של ישראל היה גורם נוסף שהקל את ההסתגלות. דבריה של נוי מאירים את האופן שבו שיקולים כלכליים משתלבים עם גורמים אחרים כמו אקלים ויחס מקומי חיובי. יתרה מכך, הם מראים כיצד המצב המיוחד של הנשים הישראליות שהגיעו ליוון בסוף עונת התיירות, תקופה שבה נכסים רבים ביוון עומדים ריקים, אפשר להן לשכור בזול יחידות נופש לתקופה ארוכה יחסית. העובדה שברחו ממלחמה בתקופת הזמן הזו יצרה הזדמנויות כלכליות מיוחדות.

הידיעה על קיומה של קהילה ישראלית באווייה הייתה גורם מכריע בבחירה. הכניסה מראש לקבוצת "צפון אווייה בעברית – לקראת שלושה" סיפקה מידע רב בנוגע למקומות הלינה ולדרכי ההגעה לאי אך גם הראתה לאנשים שיש שם עוד ישראלים וכי אפשר לייצר קהילה זמנית. בקבוצה פרסמו את מפגשי ימי שישי אצל אלינה ואמיר, תמונות של ילדים מתרוצצים, אוכל טוב והרבה טבע ירוק. חברים שונים בקבוצה פרסמו שהם מזמינים אחרים למפגש בשוק או במסעדה כלשהי או לעשות מדורה באיזה חוף ים. בקבוצה נחשפו חלקים מתוך הפעילות של הקהילה, וזה משך אנשים לאזור. שלומית תיארה את התלבטותה לאן לטוס, ולאחר שהגיעה ליוון הציגה את קבוצת הוואטאפ ככזו שדרבנה אותה להגיע לאזור.

שהיה לי ברור שאני נוסעת או למקום קרוב או למשפחה. משפחה זה בניו זילנד [...] חשבתי על זה, אבל היה לי ברור שאף אחד לא יבוא איתי לשם, ולנסוע איתם עכשיו טיסה של 24 שעות עם שלושה ילדים [...] מצד שני אני כן יודעת שגם בניו זילנד יש לפעמים הפגנות, נכון שזה מרגיע כי אתה בבית של המשפחה [...] ואז הזמינו אותנו חברים בשווייץ, אבל זה נורא קר ורחוק יחסית, לילדים אין את השפה, לא אנגלית כאילו. ואז נכנסתי לקבוצה בפייסבוק של יוון. התחלתי וראיתי שמשם שלחו לקבוצה של הוואטסאפ זה, התחלתי כזה לקרוא, אמרתי טוב, יש שם הרבה ישראלים, אמרתי לאורי [בעלה] תבוא איתנו, אנחנו נתאפס על עצמנו בימים הראשונים ותחזור.

דבריה של שלומית מדגימים את המורכבות של תהליך קבלת החלטות. שלומית שוקלת מגוון אפשרויות, מתמודדת עם שיקולים מנוגדים של מעבר לבית משפחה בניו זילנד הרחוקה מול נסיעה אל מקום זר אבל קרוב. ולבסוף היא מספרת כי הגיעה להחלטה בהשפעת המידע שקיבלה דרך רשתות חברתיות לאחר שהבינה כי יש באזור הרבה ישראלים. הממצאים הללו מדגישים את תפקידן החשוב של רשתות חברתיות בתהליכי הגירה עכשוויים, במיוחד במצבי משבר שבהם הרשתות הללו מאפשרות לנשים כמו שלומית לקבל הרבה מידע על מקום, עוד לפני שכף רגלן דרכה שם.

הבחירה באווייה שביוון כיעד הגירה זמני מדגימה את המורכבות של קבלת החלטות בזמן משבר. הממצאים מצביעים על אינטראקציה מתוחכמת בין שיקולים פרקטיים לרגשיים. הקרבה הגיאוגרפית לישראל, זמינות הטיסות והעלויות הנמוכות יחסית היו שיקולים מעשיים חשובים, והדמיון האקלימי והתרבותי ליוון, יחד עם הידיעה על קיומה של קהילה ישראלית, סיפקו תחושת ביטחון רגשי וחברתי. תהליך קבלת החלטות משקף את הגמישות והיצירתיות של הנשים בהתמודדותן עם המשבר. הן נדרשו לאזן בין הצורך בביטחון ובין הרצון לשמר שגרה עבור משפחותיהן, תוך התמודדות עם אי-ודאות לגבי משך שהייה. הממצאים מגלים גם את תפקידן המכריע של רשתות חברתיות בהנחיית החלטות הגירה בעידן הדיגיטלי, בייחוד במצבי חירום.

הבחירה באווייה כיעד הגירה הניחה את היסודות לחוויית החיים החדשה של הנשים וילדיהן. הציפיות והשיקולים שהובילו לבחירה זו – כגון הקרבה לישראל, האקלים הדומה, והקהילה הישראלית – עתידים להשפיע במידה ניכרת על חיי היומיום שלהן ביוון. כפי שנראה בפרק הבא, ההתמודדות עם המציאות החדשה באווייה תשקף את האתגרים והיתרונות שהנשים צפו בעת בחירת היעד ותחשוף כיצד הציפיות הללו מתממשות או משתנות בחיי היומיום.

יצירת שגרה בארץ חדשה

חיי היומיום של הנשים הישראליות וילדיהן באווייה התאפיינו במגוון אתגרים, המשקפים את המורכבות של הגירה זמנית בעקבות משבר. הממצאים מצביעים על מספר תמות מרכזיות: יצירת תחושת בית בסביבה זרה, בניית קהילה תומכת, התמודדות עם אתגרים חינוכיים, שמירה על קשר עם ישראל והתמודדות רגשית מורכבת. סוגיית המגורים הייתה מרכזית בחווייה היומיומית של הנשים. רובן התגוררו בדירות נופש שכורות או בבתי הארחה, ולעיתים חלקו מתחמי מגורים עם משפחות ישראליות אחרות.

בתמונה תוכלו לראות את הילדים משחקים בפתח חצר הבית שבו התגוררנו עם משפחות ישראליות וממול היה בית דומה שגם בו התגוררו מספר משפחות. אני ומשפחתי גרנו בדירת האירוח בחלק הימני התחתון של הבית, בדלת שמשמאל גרה משפחה אחרת, ובקומה שמעלינו שתי משפחות נוספות. בקומה השלישית והעליונה גרו בעלי הבית – זוג יוונים נחמדים מאוד כבני שישים שלא ידעו אנגלית. הגענו אליהם דרך פרסום בקבוצת הוואטצאפ שהיו בו תמונות ומספר הטלפון של בנם שחי בעיר ועוזר להם לתפעל את מתחם הדירות. ביומיום כשרצינו לדבר או לבקש משהו השתמשנו באפליקציות לתרגום שפה, כמו רבות מהמשפחות הישראליות שהיו איתנו. המשפחות הישראליות התחלפו מדי פעם, חלק מהן היו חודש, שבועיים או מספר ימים ואז עברו לאזור אחר באווייה או חזרו לארץ. הדירות היו קטנות, חדר אחד או שניים ומטבחון קטן עם מעט

כלי מטבח. האתגר של יצירת תחושת בית בסביבה זרה וזמנית היה גדול, כפי שמשקף בדבריה של אנה: "חיפשתי מקום עם חצר, שהילדים יוכלו לשחק בחוץ, כמו אצלנו במושב [...] זה באמת מאוד דומה כי במושב ההורים של בעלי גרים ליד וכאן זה החברים שלנו, זאת תחושה מוכרת לילדים וגם לי".

דבריה של אנה מדגימים את הניסיון ליצור המשכיות ותחושת מוכרות בסביבה החדשה. הבחירה במקום מגורים עם חצר והשוואתו למושב שבו היא חיה בישראל מצביעות על הצורך בשימור אלמנטים מהחיים הקודמים כאסטרטגיה להתמודדות עם השינוי. היכולת של ילדיה הקטנים לצאת לשחק בחצר הגדולה עם החברים (נשים, ילדים ומשפחות ישראליות כמוה) הייתה חשובה לה מאוד.

יצירת קהילה הייתה היבט מרכזי בהתמודדות עם החיים ביוון, והמפגשים השבועיים בשטח של אלינה ואמיר היו מוקד חשוב ליצירת קהילה ותמיכה הדדית. בכל יום שישי התקיימו שם מפגשים של ישראלים מכל רחבי אוויה. מקום זה שימש נקודת מפגש בין הישראלים הוותיקים באוויה ובין החדשים והזמניים שהגיעו בעקבות המלחמה. הילדים שיחקו יחד, ציירו, חפרו באדמה, שיחקו בכדור, והמבוגרים תפעלו את מטבח החוץ, הכירו אנשים חדשים וישבו לאכול יחד. כל משפחה הגיעה בזמן קצת אחר, הביאה משהו לאכול, אכלה כשהייתה רעבה, והאוויה הייתה מאוד חופשית, משפחתית וחמה. אנה מתארת את חשיבות המפגשים האלה:

אני לא מאמינה שאני נוהגת לפה לבד עם שלושה ילדים, בארץ לא הייתי נוסעת לשום מקום לבד איתם, מה אני אעשה אם הם בוכים, או משהו קורה אבל הנה מתמודדים, אני מאוד אוהבת את המפגשים האלו, הילדים משחקים יחד, רצים. יש אוכל טעים, נמאס לי כבר מהאוכל שאני מכינה לעצמי בבית ופה יש מגוון, תמיד יש זוג ידיים שיחזיקו את טל [התינוק בן השלושה חודשים] ואני יכולה לדבר עם המון אנשים שמבינים אותי, שהם כמוני.

דבריה של אנה מדגישים את התפקיד הרב-ממדי של הקהילה: היא מספקת תמיכה מעשית (עזרה עם הילדים), תמיכה רגשית (אנשים שמבינים את המצב) ותחושת נורמליות (ארוחות משותפות). השימוש במילה "בית" לתיאור הדירה השכורה מעיד על תהליך ההסתגלות והניסיון ליצור תחושת שייכות במקום הזמני.

חינוך הילדים היה אחד האתגרים הגדולים ביותר עבור המשפחות שעברו לאוויה. היעדר מסגרות חינוכיות פורמליות בשפה העברית, הקושי בשמירה על רצף לימודי, והצורך להתמודד עם צרכים חינוכיים שונים של ילדים בגילים שונים, יצרו מציאות מורכבת עבור ההורים. מהראיונות ומהתצפיות עולה כי אימהות מצאו את עצמן בתפקיד כפול של הורה ומורה, תפקיד שלא תמיד הרגישו רצון או מסוגלות למלא. המשפחות פיתחו מגוון אסטרטגיות להתמודדות עם אתגר זה. חלקן יצרו מסגרות לימוד לא פורמליות משותפות, שבהן הורים שיתפו פעולה כדי ללמד קבוצות קטנות של ילדים. אחרות ניסו לשמור על קשר עם בתי הספר בישראל, בעזרת חומרי לימוד ומשימות דרך האינטרנט. עם זאת, למרות המאמצים הללו, אימהות הביעו דאגה עמוקה לגבי ההשלכות ארוכות הטווח של הפסקת הלימודים הרגילה. מטר, אם לשלושה ילדים, מתארת את המורכבות של המצב:

הם מפסידים הרבה חומר, למאיה [בתה הבכורה] אני לא דואגת, היא מעל הממוצע בכיתה שלה וקל לה מאוד עם הלימודים אבל ראם [הבן האמצעי] נאבק מאוד, וכל יום שהוא לא בכיתה זה בעייתי. הפער הזה, יהיה לנו מאוד קשה איתו. אני מנסה לגרום להם ללמוד יחד, לפעמים זה עובד לרוב לא... ואני לא מסוגלת להתמודד עם זה, אין לי כוח, יש יותר מדי דאגות.

דבריה של מטר חושפים את המתח בין הצורך להמשיך בחינוך הילדים ובין הקשיים הרגשיים והמעשיים של ההגירה ואי הוודאות. ההבדלים בין שני הילדים מאתגרים את יכולתה של מטר לתת מענה לצרכים האינדיבידואליים של כל ילד בתנאים של אי-וודאות וחוסר במסגרות פורמליות. יתרה מזאת, דבריה מאירים את העומס הרגשי הכבד המוטל על האימהות, שנדרשות לנהל את חינוך ילדיהן נוסף על ההתמודדות עם השלכות ההגירה הזמנית.

מהראיונות עולה כי הקשר עם ישראל נשאר מרכזי בחיי היומיום של הנשים באווייה, אך היה מקור מתמיד למתח רגשי ולתחושות מעורבות של דאגה, געגוע ואשמה. למרות המרחק הפיזי, הנשים שמרו על קשר יומיומי אינטנסיבי עם משפחה וחברים בישראל, באמצעות שיחות וידאו, הודעות טקסט ורשתות חברתיות. טכנולוגיות התקשורת אפשרו להן להישאר מעודכנות במתרחש בארץ, אך בה בעת חידדו את תחושת הריחוק והניתוק. הנשים שיתפו כי הן צורכות חדשות מישראל, ולעיתים קרובות הדבר הגביר את החרדה והדאגה. הן מצאו את עצמן קרועות בין הרצון להישאר מעודכנות ובין הצורך להתנתק כדי לשמור על שפיות ולהתמודד עם המציאות החדשה באווייה. המצב יצר מתח מתמיד בין "להיות כאן" ל"להיות שם", כאשר גופן נמצא ביוון אך תשומת ליבן ורגשותיהן עדיין נטועים עמוק בישראל. טלי, אשת טיפול במקצועה, מבטאת את הקונפליקט הפנימי הזה:

אני השארתי מטופלים באמצע תהליך של טיפול, ודווקא בתקופה הזאת הם מאוד צריכים אותי ואני לא יכולה לעזור להם, אני לא יודעת כמה זמן נצטרך להישאר פה ואני מקווה שהם מצאו מישהו שיהיה איתם בתהליך הטיפול. מתישהו נצטרך לחשוב על הכול מחדש, על מגורים, עבודה, אי אפשר לחיות פה עוד הרבה זמן ככה.

דבריה של טלי מביעים את הקונפליקט העמוק בין הצורך בביטחון אישי לתחושת המחויבות המקצועית והמוסרית. הדבר משקף את המורכבות של הפליטות הזמנית, שבה הנשים נמצאות במקום החדש אך עדיין קשורות מאוד למקום שעזבו. במקרה של טלי, תחושת האחריות כלפי מטופליה מעצימה את הקונפליקט הזה, שכן היא מרגישה כי הפקירה אותם ברגע קריטי. תחושת האשמה לא הייתה מוגבלת רק להיבט המקצועי. חלק מהנשים הביעו רגשות אשם על כך שהן "נטשו" את המדינה ברגע קשה או שאינן תורמות למאמץ המלחמתי כמו חברותיהן שנשארו בארץ. שלומית מתארת זאת כך:

אני רואה בקבוצות הוואטצאפ של הקיבוץ את כל השכנות שלי עסוקות בעזרה הדדית, הן מבשלות אוכל לחיילים ועוזרות באיסוף של כל מיני דברים ואירוח של מפונים ואני מרגישה אשמה שאני לא שם כדי לעזור, אבל אני פשוט לא מסוגלת [...] אני פליטה, ברחתי מהבית שלי.

דבריה של שלומית משקפים את הדילמה המוסרית שעלתה בראיונות עם הנשים: מצד אחד, הרצון לתרום ולהיות חלק מהמאמץ הלאומי, ומצד אחר, ההכרה במגבלות האישיה והצורך להגן על עצמן ועל ילדיהן. במקביל לשמירה על הקשר עם ישראל, הנשים נדרשו להתמודד עם אתגרי ההסתגלות לסביבה החדשה ביוון. היחסים עם האוכלוסייה המקומית היו היבט חשוב של חוויית הפליטות, כפי שמתארת שלומית:

בהתחלה, באנו לדירה ליד השדה. היינו שם לילה. אנחנו מגיעים בלילה, ואתה לא באמת יודעת מה מסביבך אז כאילו, כל בן אדם מבחינתך חשוד כזה. מישהו לא חייך אליי, הוא אנטישמי. כן. אבל גם אורי לא מדבר כמעט אנגלית, אז כאילו הכול היה עליי קצת [...] והיא הייתה הכי כאילו יוונייה כזה של פעם, לא דיברה כלום חוץ מיוונית, היא לא דיברה אנגלית. כן, לא דיברה אנגלית וכלום ובאיזשהו שלב אורי ישב בחוץ, היא עושה לו: מאמא פאפא בום בום, ככה. כן, אז הוא אומר לה נו נו, גוד גוד, כאילו הכול בסדר. והיא כמעט באה לחבק אותי, ואז היא הביאה לילדות רימונים, והיא כל הזמן רצתה כזה לעזור.

תיאורה של שלומית מדגים את התהליך המורכב של הסתגלות לסביבה חדשה. היא מתחילה מנקודת מוצא של חשדנות וחרדה, כאשר כל זר נתפס כאיום פוטנציאלי. תפיסה זו מושפעת ללא ספק מהטראומה שחוו בישראל ומתחושת הפגיעות שחשו. המפגש עם השכנה היוונייה, למרות מחסום השפה, מדגים את הפוטנציאל ליצירת קשרים חיוביים. השימוש בשפת גוף ובמחוות פשוטות ("מאמא פאפא בום בום") מצליח לגשר על הפערים התרבותיים והלשוניים, ומוביל לרגע של חיבור אנושי אמיתי שבו שואלת השכנה היוונייה אם אימא ואבא שלו נרצחו במתקפה והוא עונה שלא, שהכול בסדר. סוגיית השפה הייתה משמעותית. מרבית הנשים ששוחחתי עימן דיברו אנגלית מצוינת אך האוכלוסייה היוונית המקומית לא דיברה כמעט אנגלית והיה קושי לתקשר. שמעתי זאת מהנשים בראיונות עימן אבל גם חוויו זאת בעצמנו במהלך השהות ביוון; נעזרנו רבות באפליקציות לתרגום, גם במהלך קניות בסופר, במסעדות וכשרצינו לדבר עם המקומיים. החוויה של שלומית משקפת את האתגרים הלשוניים והתרבותיים שעמדו בפני הנשים הישראליות באווייה, אך גם את היכולת להתגבר עליהם. היא מדגימה כיצד, למרות הקשיים הראשוניים, ישנו פוטנציאל ליצירת קשרים משמעותיים עם האוכלוסייה המקומית. קשרים אלו, גם אם הם מוגבלים בשל אופייה הזמני של השהות, יכולים לספק תחושת נוחות ותמיכה חשובות בסביבה הזרה.

חוויית אלו מעלות שאלות חשובות על האופן שבו אנשים מתמודדים עם מצבי משבר. הן מדגישות את הצורך במערכות תמיכה מותאמות למצבי הגירה, שיכולות לסייע בהתמודדות עם האתגרים הרגשיים והמעשיים הכרוכים במצב זה. הקרבה בין ישראל ליוון אפשרה לחלק מהגברים במשפחות שהשתתפו במחקר להמשיך לעבוד מרחוק ולערוך מדי פעם נסיעות לישראל. הנשים שנשארו באווייה עבדו גם הן ביומיום, בעיקר בעבודות השקופות שכרוכות בטיפול בילדים, בדאגה לצורכיהם הרגשיים והפיזיים. היו כמה נשים שהצליחו לעבוד מעט בזמן שחברות אחרות מהקהילה שמרו על ילדיהן. אמנם לנשים אלו ולילדיהן הייתה ביוון וזת תייר אך החוויה שלהן לא הייתה חוויה של תיירים, אלא חוויה של המתנה ותלישות. הנשים וגם המשפחות ששוחחתי עימן המתינו לרגע שבו ירגישו בטוחות לחזור הביתה.

חיי היומיום של הנשים הישראליות באווייה התאפיינו גם במתח מתמיד בין יצירת שגרה חדשה ובין שימור הקשר עם ישראל. הממצאים מדגישים את החשיבות של יצירת קהילה תומכת כמנגנון

התמודדות מרכזי, לצד האתגרים של חינוך הילדים והתמודדות עם רגשות מעורבים של הקלה ואשמה. המפגשים השבועיים אצל אלינה ואמיר היו עוגן חשוב עבור הנשים וילדיהן וסיפקו תחושת קהילה ונורמליות בתוך המציאות המורכבת.

פליטות פריבילגית בזמן מלחמה ואי-ודאות: דיון

מחקר זה בחן את חוויותיהן של נשים ישראליות שברחו לאי אוויה שביוון בעקבות אירועי שבעה באוקטובר. הממצאים שהוצגו בשלושת פרקי המחקר – "לעזוב את הבית", "בחירת יעד בטוח" ו"יצירת שגרה בארץ חדשה" – משרטטים תמונה מורכבת של הגירה כפויה בתנאים של פריבילגיה יחסית. מתוך ניתוח מעמיק של הממצאים עולות שלוש תמות תיאורטיות מרכזיות המציעות הבנה חדשה של הגירה כפויה בעידן המודרני.

התמה הראשונה, "פליטות פריבילגית" כקטגוריה אנליטית חדשה, עולה מתוך האופן שבו חוו הנשים את הבריחה מישראל, בחרו את יעד ההגירה וניהלו את חייהן החדשים. התמה השנייה עוסקת במורכבות של תהליכי קבלת החלטות בזמן משבר ומתבטאת בשיקולים שהנחו את עזיבת הבית ובחירת היעד. התמה השלישית מתמקדת בתפקיד המכריע של טכנולוגיה בעיצוב חוויית הבריחה המודרנית, כפי שבא לידי ביטוי בכל שלבי התהליך – מההחלטה הראשונית ועד ליצירת קהילה חדשה באוויה. שלוש תמות אלו – פליטות פריבילגית, קבלת ההחלטות ותפקידה של הטכנולוגיה – מתכתבות עם מגמות רחבות יותר בחקר ההגירה העכשווי ומציעות הרחבה תיאורטית משמעותית. מחקרים קודמים התמקדו בעיקר בהגירה כפויה בהקשר של עוני ומחסור במשאבים (Castles, 2003) או לחלופין בהגירה מרצון של מעמד בינוני-גבוה (King & Skeldon, 2010), ואילו המקרה שלפנינו חושף קטגוריה חדשה המתאגרת את הדיכטומיות המקובלות בשדה.

ניתוח התמה הראשונה מראה כיצד הקטגוריה של "פליטות פריבילגית" עולה מתוך שלושת פרקי הממצאים. ראינו שהנשים חוו טראומה וחרדה קיומית שאילצו אותן לברוח, בדומה לחוויית היסוד של פליטות. עם זאת, התגלתה יכולתן לבחור את יעד הבריחה ולשקול שיקולים פרגמטיים מורכבים לצד האוטונומיה היחסית שלהן בניהול חייהן החדשים. המאפיין המרכזי של התמה הראשונה הוא שילוב של פגיעות וכוח, של כפייה ובחירה, המייצר קטגוריה חדשה שמרחיבה את המסגרת התיאורטית הקיימת של הגירה כפויה. קטגוריה זו מאתגרת את ההבחנה הדיכטומית המקובלת בין פליטים למהגרים מרצון (Crawley & Skleparis, 2018). היא מציעה הבנה מורכבת יותר של הגירה כפויה, שבה משאבים חומריים וחברתיים אינם מבטלים את הטרומה והכפייה שבבסיס חוויית הפליטות, אך מאפשרים דרכי התמודדות שונות. גם מושג הלימינליות (טרנר, 2004) מקבל משמעות חדשה בהקשר של תמה זו. בניגוד ללימינליות המסורתית של פליטים, המתאפיינת בחוסר מעמד חוקי ובהמתנה למקלט (Graham & Khosravi, 1997), הנשים במחקר חוו לימינליות מסוג אחר: הן נעו בין קטגוריות – לא פליטות במובן המסורתי, לא מהגרות קבע, ואף לא תיירות רגילות. מצב זה התאפיין בפרדוקס מתמיד: מחד גיסא, חופש תנועה ויכולת כלכלית, ומאידך גיסא, תחושת ארעיות וחוסר ודאות מתמשך לגבי העתיד.

התמה השנייה, העוסקת בתהליכי קבלת החלטות, מתבטאת בכך שהממצאים מאירים דפוס ייחודי של קבלת החלטות בזמן משבר, המרחיב את המודל המסורתי של גורמי דחיפה-משיכה (Massey, 1993). בעוד גורם הדחיפה – המלחמה והאיום הביטחוני – היה חד-משמעי, גורמי

המשיכה התגלו כמורכבים יותר וכללו שיקולים פרקטיים כמו זמינות טיסות וקרבה גיאוגרפית, לצד שיקולים רגשיים וחברתיים.

בהמשך לניתוח קבלת ההחלטות, בניגוד לפליטים-עולים מאוקראינה שתכננו מראש את אפשרות ההגירה (אמית, 2023), הנשים במחקר זה קיבלו החלטות מהירות בתנאי לחץ וחוסר ודאות קיצוניים. עם זאת, המשאבים שעמדו לרשותן אפשרו גמישות בקבלת ההחלטות ויכולת לשנותן בהתאם להתפתחויות. היבט נוסף של תמה זו מתבטא בכך שמודל זה של קבלת החלטות מרחיב את ההבנה התיאורטית של התנהגות הגירה בזמן משבר ומדגים כיצד פריבילגיה משפיעה על יכולת הבחירה והתמרון במצבי חירום. נוסף על כך, הממצאים חושפים דפוס חדש של התמודדות משפחתית עם הגירה כפויה. המשפחות במחקר פיתחו מודל היברידי של חיים משפחתיים חוצי גבולות, המתאפשר בזכות משאבים כלכליים וקרבה גיאוגרפית. מודל זה מדגים כיצד פריבילגיה מאפשרת אסטרטגיות חדשות של שימור המשפחה במצבי משבר, ומרחיב את ההבנה התיאורטית של דפוסי התמודדות משפחתית בהגירה כפויה.

התמה השלישית, המתמקדת בתפקיד הטכנולוגיה, מתבטאת באופן שבו הטכנולוגיה ממלאת תפקיד מכריע בעיצוב חוויית ההגירה המודרנית. הנשים במחקר השתמשו ברשתות חברתיות לא רק כבמקור מידע על יעדי הגירה ומסלולי בריחה (Dekker et al., 2018), אלא כבפלטפורמה מרכזית ליצירת קהילה חדשה, לשימור זהות ולניהול חיי היומיום במקום החדש. היבט מרכזי של תמה זו הוא האופן שבו יצרו הנשים מרחב קהילתי וירטואלי משמעותי עוד לפני ההגעה הפיזית ליוון, אשר המשיך למלא תפקיד מרכזי בחיי היומיום שלהן. היכולת לנהל חיים דואליים – לחיות באוויה אך במעורבות אינטנסיבית במתרחש בישראל – יוצרת צורה חדשה של לימינליות דיגיטלית. מצב זה מרחיב את ההבנה התיאורטית של האופן שבו טכנולוגיה מעצבת חוויות של שייכות ומרחק בקרב מהגרים בעידן הדיגיטלי ומציע תובנות חדשות על האופן שבו פריבילגיה טכנולוגית משפיעה על חוויית ההגירה הכפויה.

בסיכום הממצאים וניתוח שלוש התמות המרכזיות, מחקר זה מציע תרומה תיאורטית להבנת הגירה כפויה בעידן המודרני. ניתוח הממצאים חושף כיצד משאבים חומריים, חברתיים וטכנולוגיים מעצבים מציאות חדשה של פליטות, השונה מהותית מדפוסי הפליטות המסורתיות שתוארו בספרות המחקר. התרומה המרכזית של התמה הראשונה היא בהבנה כי פריבילגיה אינה שוללת את הטראומה והכפייה שבבסיס חוויית הפליטות, אלא מאפשרת דרכי התמודדות חדשות ומורכבות. המושג "פליטות פריבילגיות" שפותח במחקר זה מרחיב את המסגרת התיאורטית של לימודי הגירה בכמה אופנים מרכזיים. שילוב התמות יחד מערער על הדיכטומיה המסורתית בין הגירה מרצון להגירה כפויה, מציע הבנה חדשה של לימינליות בהקשר של הגירה ומאיר את תפקידם של משאבים בעיצוב חוויית הפליטות. התרומה הייחודית של התמה השנייה מתבטאת בכך שהמודל החדש של קבלת החלטות במשבר שזוהה במחקר מדגים כיצד משאבים וזכויות יתר מאפשרים גמישות ואוטונומיה בתהליכי קבלת החלטות, גם בתנאים של לחץ וחוסר ודאות קיצוניים. התמה השלישית תורמת בניתוח של תפקיד הטכנולוגיה בחוויית ההגירה הכפויה ומציעה הבנה תיאורטית חדשה של האופן שבו אמצעים דיגיטליים אינם מעצבים רק את דפוסי התקשורת והמידע, אלא גם את חוויות השייכות, הזהות והקהילתיות של מהגרים בעידן המודרני. תובנות אלו חיוניות להבנת דפוסי הגירה עכשוויים ולפיתוח תיאוריות מותאמות למציאות של אי-ודאות גלובלית גוברת.

לצד התרומות התיאורטיות של שלוש התמות, המחקר התמקד בקבוצה מסוימת של נשים ישראליות, אלו שברחו לאווייה ביוון. מיקוד זה אפשר אמנם ניתוח מעמיק של התופעה, אך מגביל את היכולת להבין את התמונה הרחבה יותר של הגירה כפויה בקרב ישראלים בעקבות המלחמה. נוסף על כך, המחקר נערך בחודש נובמבר 2023, ולכן מספק תמונה של שלב מסוים בהתמודדות עם המשבר, כאשר המצב עדיין היה חדש והתגובות היו ראשוניות. מחקרי המשך יכולים להרחיב את הבנתנו על "פליטות פריבילגית" במספר כיוונים. ראשית, מחקר המשך יכול לחזור אל הנשים שהשתתפו במחקר זה ולבחון כיצד התפתחו חייהן מאז, אילו החלטות קיבלו בהמשך, ואיך השתנתה תפיסת המצב שלהן לאורך זמן. שנית, יש מקום להרחיב את המחקר לקבוצות נוספות של ישראלים שברחו למקומות אחרים בעקבות המלחמה, כמו קפריסין, פורטוגל או תאילנד, ולבחון כיצד יעדים שונים משפיעים על חוויית הבריחה וההתמודדות. השוואה כזו יכולה להעמיק את ההבנה של האופן שבו גורמים שונים – כמו מרחק גיאוגרפי, קשרים קהילתיים ותנאים מקומיים – משפיעים על חוויית הפליטות הפריבילגית.

רשימת מקורות

- אמית, ק' (2023). תהליך קבלת ההחלטה להגר של עולים-פליטים מאוקראינה. *הגירה*, 14, 21–1.
- טרנר, ו' (2004). *התהליך הטקסי: מבנה ואנטי מבנה*. רסלינג.
- תלמי-כהן, ר' וצ'אצ'אשווילי-בולוטין, ס' (2023). פליטים בארצם (עקורים) בישראל בעקבות מלחמת "חרבות ברזל": תמונת מצב ועקרונות ראשוניים בזמן חירום. המכון להגירה ושילוב חברתי במרכז האקדמי רופין. <https://katzr.net/ad3b1d>
- Adhikari, P. (2013). Conflict-Induced Displacement, Understanding the Causes of Flight. *American Journal of Political Science*, 57(1), 82–89. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2012.00598.x>
- Al-Ali, N. (2002). Gender Relations, Transnational Ties and Rituals among Bosnian Refugees. *Global Networks*, 2(3), 249–262.
- Carling, J. (2024). Why do People Migrate? Fresh Takes on the Foundational Question of Migration Studies. *International Migration Review*, 58(3), 1–35. <https://doi.org/10.1177/01979183241269445>
- Castles, S. (2003). The International Politics of Forced Migration. *Development*, 46(3), 11–20.
- Crawley, H. & Skleparis, D. (2018). Refugees, Migrants, Neither, Both: Categorical Fetishism and the Politics of Bounding in Europe's "Migration Crisis". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(1), 48–64. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1348224>.
- Dekker, R., Engbersen G, Klaver J., and Vonk H. (2018). Smart Refugees: How Syrian Asylum Migrants Use Social Media Information in Migration Decision-Making. *Social Media & Society*, 4(1), 1–11.
- Erdal, M. B. & Oeppen, C. (2018). Forced to Leave? The Discursive and Analytical Significance of Describing Migration as Forced and Voluntary. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 44(6), 981–998. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2017.1384149>.
- FitzGerald, D. S. & Arar, R. (2018). The Sociology of Refugee Migration. *Annual Review of Sociology*, 44, 387–406.
- Fussell, E. (2012). Space, Time, and Volition: Dimensions of Migration Theory. In M. R. Rosenblum & D. J. Tichenor (Eds.), *Oxford Handbook of the Politics of International Migration* (pp. 25–52). Oxford University Press.
- Graham, M. & Khosravi, S. (1997). Home Is Where You Make It: Repatriation and Diaspora Culture among Iranians in Sweden. *Journal of Refugee Studies*, 10(2), 115–133.
- King, R. & Skeldon, R. (2010). "Mind the Gap!" Integrating Approaches to Internal and International Migration. *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1619–1646.
- Lindley, A. (2010). Leaving Mogadishu: Towards a Sociology of Conflict-Related Mobility. *Journal of Refugee Studies*, 23(1), 2–22. <https://doi.org/10.1093/jrs/fep043>

- Maidanik, I. (2024). The Forced Migration from Ukraine after the Full Scale Russian Invasion: Dynamics and Decision Making Drivers. *European Societies, 26*(2), 469–480.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A. & Taylor, J. E. (1993). Theories of International Migration: A Review and Appraisal. *Population and Development Review, 19*(3), 431–466.
- Menjívar, C. (2006). Liminal Legality: Salvadoran and Guatemalan Immigrants' Lives in the United States. *American Journal of Sociology, 111*(4), pp.999–1037.
- Mickelsson, T. B. (2023). Safety, Shame, and Ambiguity—The Case of Ukrainian Male Refugees. *International Migration Review, 1*–11.
<https://doi.org/10.1177/01979183231216075>.
- Tarkhanova, O. & Pyrogova, D. (2023). Forced Displacement in Ukraine: Understanding the Decision-Making Process. *European Societies, 26*(2), 481–500.
- Tate, L. E. (2023). Using Rapid Ethnography to Unpack Performances of Community Authenticity: An Art Festival Case from Victoria, British Columbia. *Journal of Planning Education and Research, 43*(3), 653–665. <https://doi.org/10.1177/0739456X20920922>.
- Wallace, R. (2024). New Reasons for Forced Displacement: A Multimodal Discourse Analysis of the Construction of Refugee Identity. In Robert E. Gutsche, Jr., Juliet Pinto (Eds.), *Journalism and Reporting Synergistic Effects of Climate Change* (pp. 8–25). Routledge.